

SNABBA CASH?

En rapport om
studiemedelssystemet

LIBERALA
STUDENTER

SNABBA CASH?
En rapport om studiemedelssystemet

Liberala studenter
November 2008

Författare:

Patrick Krassén (red.) patrick.krassen@liberal.se
Mikael Ståldal mikael.staldal@liberal.se
Hannes Persson hannes.persson@liberal.se

www.liberalastudenter.se

INNEHÅLL

Innehållsförteckning	2
Förord av Pär Gustafsson	3
Inledning	4
Studiemedlets olika delar	4
Studielånet	4
Studiebidraget	4
Fribeloppet	5
Geografiska skillnader	6
Internationell jämförelse – Norden	6
CSN	6
Studieavgifter och studiepremie	7
<i>Camilo von Greiff:</i> Vem ska betala för den högre utbildningen?	8
<i>Kajsa Borgnäs:</i> Varför studiemedel?	9
<i>Petrus Boström:</i> Marknadsekonomiska studiemedel	10
<i>Eva Westerberg:</i> Är studenternas ekonomi viktig bara i opposition?	11

FÖRORD

40-talisterna knackar på pensionsdörren. De tidiga 40-talisterna är den sista generationen som bara hade en grundutbildning i ryggsäcken med sig från skolan när de gav sig ut på arbetsmarknaden. Samma generation var också den första generationen som både hade grundutbildning och som fick möjligheten att studera vidare på universitetsnivå. Stora skaror blev de första i släkten som gick ut på gymnasiet och fortsatte vidare med högre utbildning. Anledningen och uppbrottet från gamla strukturer stavades statliga studiemedel. Det var först när studiemedlen infördes som blivande studenter gavs lika förutsättningar att förkovra sig och förverkliga sina liv.

För alla oss som någon gång har studerat eller kommer att göra det är frågan om studiemedlet aktuellt för diskussion och inte minst system i sig självt. Studenter är inte någon homogen grupp, tvärtom – förutsättningarna är väldigt olika. Att vi numera studerar allt längre bidrar också till att systemet sätts på prov.

Kunskap och kreativitet hos enskilda individer är helt avgörande för samhällets utveckling. Studenters personliga utveckling, samhällsengagemang, kritiska tänkande och bildning är avgörande för hur Sverige som kunskapsnation ska klara sig i den allt mer globaliserade världen och ekonomin. Högre utbildning och forskning har en central roll för såväl samhällets som enskilda individers utveckling och välbefinnande.

För att nå vår höga ambition behövs som sagt bra förutsättningar. Ekonomin är en av många viktiga delar i studentpusslet. I den här rapporten försöker Liberala studenter bredda debatten om studiemedel bortom det som så ofta ropas från socialistiskt håll: “Höj studiebidragen!”

En fördjupad debatt behövs och den här rapporten är ett viktigt inlägg i den.

Göteborg den 24 november 2008

Pär Gustafsson
Ordförande Liberala studenter

INLEDNING

Det går att se på högre studier på olika sätt, och vilket synsätt man har påverkar ofta också synen på hur studiemedelssystemet ska vara utformat på bästa sätt. Olika värden står ofta mot varandra. Ett studiemedelssystem som prioriterar jämlikhet (i möjligheter) tenderar att öka statens roll i studiefinansieringen, vilket samtidigt ökar studenternas beroende av staten. Ett system med högre grad av privat finansiering kan betyda att vissa studenter utan ekonomiska medel får välja bort en högre utbildning, trots att de har studiebegåvning, och detta är problematiskt ur ett meritokratiskt perspektiv; å andra sidan innebär ett system med lägre statlig studiefinansiering samtidigt till att mindre skattemedel behöver allokeras, vilket kan begränsa de offentliga utgifterna och därmed innebära lägre skatter.

Ser man högre utbildning som en rättighet som det inte går att fästa ett pris på får man i konsekvensens namn förorda ett studiemedelssystem som möjliggör för alla medborgare att studera, oavsett ekonomisk bakgrund, förmögenhet eller sidoinkomster. Ser man däremot högre utbildning som en samhälls- eller investering i en utbildad och konkurrenskraftig befolkning bör studiemedelssystemet utformas på ett sätt som är samhällsekonomiskt effektivt, utan att blanda in rättviseaspekter. Ett tredje sätt att se på högre utbildning är som en individuell investering, där varje enskild student bär ansvaret för vad den studerar, hur länge och hur den finansierar det. Studiemedelssystemet är dock sällan utformat med någon av dessa tre renodlade ståndpunkter i åtanke. Snarare vägs olika aspekter av alla tre in.

Denna rapport har framtagits efter beslut vid Liberala Studenters årsmöte i november 2007. Tanken med rapporten är att redovisa huvuddrag av studiemedelssystemet, presentera några aktuella frågeställningar och ge underlag för fortsatt debatt. I slutet av rapporten presenterar fyra skribenter sina respektive perspektiv på studiemedelsfrågan.

STUDIEMEDLETS OLIKA DELAR

Studielånet

Studenter kan låna en viss summa av staten genom CSN till begränsad ränta och med uppskjutet återbetalningskrav. Någon kreditprövning sker inte heller, utan alla som lånar till studierna antas kunna betala tillbaka lånet. Lånet skiljer sig därför på flera

sätt från ”vanliga” lån.

Lånet är begränsat i summa. Eftersom räntan är subventionerad är det nödvändigt att begränsa summan, annars skulle studenter kunna ta extra höga lån och investera den överskjutande delen och därigenom kunna spekulera med pengar som är avsedda för studiefinansiering. (En invändning man kan ha mot detta resonemang är att det med dagens system är möjligt för de studenter som finansierar sina studier privat att göra det ändå.)

En tanke för reform av studiemedelssystemet vore att ta bort maxbeloppet i lånedelen. Dock skulle då någon form av prövning av återbetalningsmöjligheten behöva ske. CSN skulle ha svårt att göra det på grund av genomflödet av studenter och den oerhörda byråkrati detta skulle skapa, men det går att tänka sig ett sådant system i ett läge där banker fått ta över CSN:s roll som lånegivare (se nedan).

En ökad lånedel i studiemedlet skulle kunna riskera ökade inlåsnings effekter, dvs. att studenter läser längre än de egentligen behöver för att kunna få del av bidraget och/eller det subventionerade lånet. Vill man motverka detta skulle en höjd eller slopad begränsning av lånedelen kunna kombineras med incitament för att göra färdigt studierna i tid (t.ex. en ”examensbonus” eller att räntan på lånen ökas om de drar över på tiden). Å andra sidan kan man argumentera att inlåsnings effekterna minskar med en ökad lånedel, eftersom studenterna inte vill dra på sig onödigt stora lån.

Studiemedlet, lånet innefattat, är tidsbegränsat. Det går maximalt att få studiemedel för 12 terminer, dvs. 240 veckor. En möjlighet vid en reform av studiemedlet vore att behålla tidsbegränsningen för bidragsdelen men att ta bort eller utöka den för lånedelen. Då finns det dock en risk för ökade inlåsnings effekter och att fler överbelånar sig (se nedan).

Studiebidraget

Studiebidraget utgör idag ungefär en tredjedel av det totala studiemedelsbeloppet och ges lika till alla utan återbetalningskrav. Det är alltså en ren bidragssumma.

Vissa studenter som genom extraarbete, sparsamt leverne, sparade pengar eller ekonomiskt stöd från familj eller släkt inte behöver ta studielån klarar finansieringen av studierna på endast studiebidraget. Dessa är dock en minoritet. Det som kan vara

intressant att diskutera med dessa i åtanke är huruvida studiebidraget ska vara behovsprövat eller inte. Bostadsbidrag är t.ex. behovsprövat, vilket kan skapa marginaleffekter vid arbete vid sidan. Det går att argumentera för att det finns vinster genom minskad byråkrati om ett bidrag betalas ut generellt till alla istället för att behovsprövas, men å andra sidan finns det en argumentation i ”arbetslinjen” om att den som kan försörja sig på eget arbete (eller, underförstått, på något annat sätt som inte kräver offentligt stöd) inte ska få bidrag.

Många debattörer som talar för en höjning av studiemedlet avser i första hand en höjning av bidragsdelen. Mer pengar till studenter som har det knapert kan låta ”snällt”, men en höjd bidragsdel skulle de facto leda till att studenter skulle bli mer bidragsberoende – utöver att det vore en dyr reform. Sen är frågan om man ser ökat bidragsberoende för studenter som ett problem eller inte. För de allra flesta studenter är studiemedlet nödvändigt för att kunna studera, och tanken bakom studiemedelssystemet är att alla ska ges grundfinansiering för att ha möjlighet att studera. I detta ligger en jämlikhetstanke, men den realiserar genom att studenter görs beroende av staten för sin försörjning under studietiden. Beroende av staten för försörjning är något som generellt bör eftersträvas att minskas, men frågan är hur det görs bäst när det gäller studenter.

Fribeloppet

Fribeloppet är benämningen på den summa man får tjäna innan studiemedlet successivt minskas. I detta ligger en behovsprövningstanke: den som arbetar vid sidan och tjänar pengar ska inte behöva statligt stöd för sin försörjning. Det finns dock en rad problem med detta.

- Fribeloppstaket beräknas på bruttoinkomsten, det vill säga före skatt. Den faktiska disponibla summan är lägre. Att en begränsning ska sättas utifrån en högre summa än den disponibla stämmer inte överens med tanken om behovsprövning.

- Det finns ingen enhetlig tanke bakom fribeloppets utformning. Studenter får visserligen jobba extra lite grand, men inte för mycket. Som student gäller det att ha koll på att inkomsterna inte passerar fribeloppetsgränsen, annars ”straffas” man med minskat studiemedel.

- I och med att CSN kontrollerar att studenters inkomster inte överstiger fribeloppet per halvår gäller det att se till att löneutbetalningarna sker på ”rätt” sida om halvårsskiftet. Eftersom beräkningen av inkomst sker i efterhand kan studenten dessutom

komma att bli återbetalningsskyldig för studiemedel som redan spenderats. Detta krångel inbjuder till svartarbete, vilket i längden är negativt för både studenten och ekonomin. Det finns även problem med rättssäkerheten när CSN i en del fall kommer flera år efteråt och kräver tillbaka pengar, när den aktuella studietiden sedan länge är förbi. Det kan då vara svårt för studenten att leta reda på lönespecifikationer från den aktuella tiden som motbevisar myndighetens påståenden, ifall dessa är felaktiga. Fribeloppstakets effekt som hämmande för studenters arbete vid sidan är också problematiskt. Studenter som jobbar extra är viktiga på arbetsmarknaden. De extrajobbar under terminer, i veckor och på helger för att dryga ut ekonomin. Speciellt under sommar- och jullov när studiemedlet inte betalas ut jobbar många. Hyra och mat måste betalas trots att det är lov. Som relativt kvalificerad arbetskraft behövs studenter som semestervikarier och timanställda som tar småjobben och jämnar ut arbetstoppar. Studenter kan jobba extra några timmar i veckan hos småföretagare, arbeten som andra arbetstagare har svårt att ta.

Som nyexaminerad akademiker och färsk på arbetsmarknaden är det dessutom ofta en fördel att ha arbetslivserfarenheter att fylla sitt CV med. Extrajobb är alltid erfarenhet som berikar, även om det inte är inom det område man tagit sin examen. Att ha hunnit skapa sig ett nätverk och skaffat bra referenser hjälper i många fall till för att få ett jobb efter att ha studerat på högskola eller universitet.

I fråga om taket i fribeloppet bör slopas helt eller bara höjas aktualiseras åter diskussionen om rimligheten i att personer som försörjer sig på eget arbete samtidigt ska få bidrag. Om man anser att det ska löna sig att arbeta, vilket är grunden för regeringens arbetslinje, kan man landa både i slutsatsen att en behovsprövning av studiemedlet (eftersom den som har möjlighet att tjäna mer på arbete vid sidan av studierna än på att ta studiemedel kommer att välja att arbeta) ska finnas och att den inte ska finnas (eftersom den som arbetar ibland kan drabbas av marginaleffekter genom fribeloppstaket som gör det mindre värt att arbeta).

En kompromiss man kan tänka sig vore att slopa fribeloppstaket helt för studielånet, men behålla någon form av fribeloppstak för studiebidraget. Då undviker man att personer som utan problem kan försörja sig på eget arbete får bidrag, samtidigt som dagens marginaleffekter minskas och möjligheten att

kombinera studiemedel med arbete ökar.

Däremot bör ett slopande av fribeloppet bli i stort självfinansierande, eftersom fler svarta jobb skulle bli vita och fler studenter utnyttja möjligheten att jobba vid sidan, och därmed mer skatt betalas in till staten.

Sjukdom, barn, specialfall, arbetslöshet

För den som studerar och blir sjuk gäller idag följande vad gäller studiemedel. Har man haft studiemedel innan får man det även vid sjukdom, om man anmäler detta till Försäkringskassan. Studiemedel man erhåller vid sjukdom räknas inte av från det totala antalet veckor med studiemedel man har, och de studielån man tar efter 30 dagars sjukdom blir man inte återbetalningsskyldig för. Studieresultatet prövas inte heller av CSN för sjukveckorna. För vård av närstående har man i regel rätt till studiemedel högst 9 veckor per år.

Vårdnadshavare för barn kan få ett tilläggsbidrag, som inte påverkar bostadsbidraget. Vid vård av sjukt barn gäller att man kan behålla studiemedlen i sammanlagt 18 veckor för varje barn och år. Pappadagar uttagna i samband med barnets födelse berättigar till bibehållna studiemedel i två veckor.

För specialpedagogiska utbildningar finns det möjlighet till ett högre studiebidrag, där bidragsdelen utgör 80 procent av studiemedlet. Vid vissa förhöjda kostnader, t.ex. dubbel bostättning, resor och distansutbildning, går det att ansöka om merkostnadslån. För den som arbetat innan studierna och haft en viss lägsta inkomst (ca 170 000 kr) föregående kalenderår finns möjlighet att få tilläggsbidrag.

Sedan knappt två år får nyutexaminerade studenter inte ut a-kassa. 2005 fick 38 000 nyexaminerade ut sammanlagt drygt 900 miljoner kronor. Det s.k. studerandevillkoret i a-kassan togs bort 1 januari 2007. Vissa har menat att detta kommer leda till ökade inlåsnings effekter, dvs. att personer stannar kvar längre i studierna än nödvändigt. Däremot har många a-kassor särskilda villkor för studerande som arbetar extra.

Geografiska skillnader

Det är ingen hemlighet att kostnadsläget för studenter ligger olika i olika delar av landet. Kostnaden för såväl hyra som mat och kommunikationer är högre i Stockholm än i många mindre orter. Detta leder till att studiemedlet kan anses vara ”orättvist” lågt på vissa ställen jämfört med andra.

Självklart är detta en effekt av att studiemedlet är utformat för att vara lika för alla, oavsett förutsättningar. En flexiblare långivning skulle kunna ge studenten större frihet, och samtidigt mer eget ansvar, att göra avvägning även vad gäller studieort. Vissa kanske vill prioritera en mindre ort med lägre kostnader för boende och kommunikationer, och samtidigt ta mindre lån, medan andra kanske prioriterar att bo i en större stad högre och därmed kan tänka sig att belåna sig mer för att klara ett högre kostnadsläge. En sådan avvägning bör dock vara upp till studenten att göra; CSN eller någon annan statlig instans bör inte fastställa olika nivåer på lån för olika delar av landet, eller liknande – det viktiga bör vara återbetalningsförmåga och likabehandling.

Internationell jämförelse – Norden

	SE	NO	FI	DK
Totalsumma (SEK)	8027	9567	7017	8020
Lån, %	65,5	60	35	39
Bidrag, %	34,5	40	65	61
Maxtid, år	6	8	ca 8	7
Återbetalning, år	25	max 20	max 15	30 (statsborgen)
Fribelopp, helår (SEK)	102 499	141 073	94 204	109 272

(Källa: *Lyxliv eller skuldfälla?* Rapport från Saco studentråd, 2008)

CSN

Centrala Studiestödsnämnden, CSN, är den myndighet som administrerar utdelning av studiemedel. Varje ansökan behandlas separat, men numera sker mycket av processen elektroniskt.

Emellanåt har förslag förts fram från olika håll om att konkurrensutsätta CSN. Tanken är då att banker ska kunna konkurrera om servicen med själva utbetalningen, men att lånevillkor och ränta förblir statens ansvar att reglera, liksom att banker inte kan begära säkerhet för lånet av studenten, utan att detta också täcks av staten. Vinsten för bankerna skulle då vara att studenter kan bli nya potentiella kunder för andra tjänster, samtidigt som studenterna skulle kunna välja mellan olika tillhandahållare av lånen.

För att konkurrensutsättningen ska ha någon poäng måste det dock finnas variation i de tjänster som erbjuds. Variationen i lånemöjligheter är idag begränsade till vissa specialfall, se ovan. Om studiebidraget

och studielånet skulle vara fastställt för alla oavsett utbildning och preferenser skulle bankerna i praktiken bara komma att göra CSN:s arbete, utan att tjäna något på det själva. I ett scenario där t.ex. lånedelen höjs, så att en student kan välja på att låna mer och ha mer pengar att röra sig med under studietiden, eller leva mer sparsamt men ha mindre skulder efter examen, kan bankerna erbjuda diversifierade möjligheter till låneupplägg, tilläggstjänster eller rådgivning. Om möjligheten funnes att låna en högre eller lägre summa är större än idag, och staten ställde säkerhet för lånet – samt garanterade att räntan inte är orimligt hög – skulle CSN i praktiken bli överflödigt.

I ett läge där större valfrihet för nivå på studielån skulle finnas, samtidigt som mer ansvar för planering av finansieringen skulle läggas på studenten, uppstår problemet med kreditvärdering. Om staten reglerar räntan och ställer säkerhet, för att banker inte ska göra kreditvärderingar av studenter utifrån tillgångar eller framtida inkomst, finns det risk att studenter överbelånar sig. Redan idag ligger hundratusentals fall av obetalda studieskulder hos kronofogden. Detta är ett problem, både för staten och för de enskilda skuldsatta, och risken för överbelåning och skuldsättning måste tas i beaktande vid utformningen av studielånet.

STUDIEAVGIFTER OCH STUDIEPREMIE

Frågan om avgifter för högre studier hänger ihop med studenters ekonomi. Argument som anförs mot studieavgifter är ofta av meritokrati- eller jämlikhetsnatur, som att avgifter skulle utestänga mindre bemedlade men begåvade studenter. Argument för avgifter handlar ofta om att det skapar incitament att studera effektivt och att det blir tydligare vilka utbildningar som är eftertraktade.

Nivån på avgifterna är självklart avgörande för diskussionen. En symbolisk avgift på t.ex. ett par tusen kronor per termin, som många europeiska universitet tar ut, är en helt annan sak än de substantiellt högre avgifter som privata universitet i t.ex. Storbritannien och USA tar ut. Däremot kan avgiftsfrågan inte skiljas från nivån på studiemedlet i ett system som det svenska, där de allra flesta studenter är beroende av statliga studiemedel. För att exemplifiera: ponera att studiebidraget höjs med 1 500 kr per termin för alla. Samtidigt införs en studieavgift på alla statliga universitet på 1 500 kr per termin. Skillnaden

i studenternas privatekonomi jämfört med innan är noll, och det enda som åstadkommit är en rundgång av skattemedel. Således kan ett nominellt ”lågt” studiemedel ses som en slags studieavgift.

Många studenter har möjlighet att arbeta extra under terminen, men många har det inte alls – det beror till stor del på vilken sorts utbildning man läser. Heltid på läkarlinjen eller med teknisk fysik är annorlunda i studiebelastning för de flesta än, säg, heltid med ekonomisk historia eller kulturgeografi. Vid övervägande av studieavgifter kan det därför inte förutsättas att alla studenter har tid och möjlighet att arbeta extra för att finansiera avgifterna.

En person som väljer att studera och ta studiemedel försämrar sin ekonomiska situation inte bara genom belåning, utan även genom utebliven inkomst under studieåren (i jämförelse med om personen arbetat istället). Denna försämring kan även ses som en investering i högre inkomst senare i livet. Utbildningspremien är den avkastning studenten får över tid under sin yrkesverksamma karriär på den investering som högre utbildning är.

Studiemedelssystemet bör rimligen ha som delmål att utbildningspremien ska vara tillräckligt hög för att det ska vara värt att studera. Dock handlar utbildningspremien mer om val av utbildning och arbetsmarknaden än om studiemedlet. Att studenter inte ska belåna sig för studier som sedan inte kommer möjliggöra ett återbetalande av studielånen ligger i både studenternas och statens intressen, men för att kunna bedöma utbildningspremien vid val av inriktning för högre studier krävs information om lärosätet, om karriärvägar efter examen, om lönenivåer, mm. Denna information kan tillhandahållas av både lärosätena, arbetsgivare, arbetstagarorganisationer, myndigheter, fristående bedömare och många andra.

Det är svårt att göra en helt entydig bedömning av utbildningspremien för olika utbildningar. Däremot kan t.ex. lärosäten uppmuntras att redovisa anställningsgrad, lönenivåer mm. efter examen för olika utbildningar som en del i sin marknadsföring. I ett system med mer individualiserad långivning, t.ex. med fler aktörer, skulle återbetalningsmöjligheten bli en viktigare faktor vid långivningen och kunskap om utbildningspremien för de aktuella studierna därigenom bli viktigare.

Vem ska betala för den högre utbildningen?

Camilo von Greiff, doktor i nationalekonomi vid Stockholms Universitet

Finansieringen av den högre utbildningen har länge varit en icke-fråga i Sverige. En avgiftsfri högre utbildning tillsammans med ett relativt generöst studiemedelssystem har borgat för en hög tillgång till densamma, även för individer från mindre bemedlade hem, en omständighet som lett till en bred acceptans för offentlig finansiering. Numera diskuteras finansieringen flitigare, vilket inte minst kommit till uttryck i den nya reform som innebär att studenter som kommer från ett icke EU-land kommer att få betala en terminsavgift. Hur ser nationalekonomin på finansieringen av den högre utbildningen? Mängden av aspekter som tas upp i forskningslitteraturen gör naturligtvis att endast några huvudfrågor av de framkomna resultaten kring frågan kan belysas.

Det finns två huvudsakliga skäl som talar för en offentligt subventionerad finansiering. Det ena är att individer med hög utbildning kan ge s.k. positiva externaliteter till samhället. Det kan exempelvis ske genom att högutbildade personer delar med sig av sina kunskaper till sina arbetskollegor, kommer på nya innovationer och i större utsträckning kan ta tillvara andras innovationer i arbetet jämfört med lågutbildade personer. Eftersom dessa följd effekter av individens utbildningsval inte tillfaller individen själv, förväntas denne inte heller beakta dessa effekter i sitt utbildningsval. Färre individer kommer således att välja en högre utbildning än vad som är samhälleligt optimalt. Det finns ett klart stöd för sådana effekter i forskningen men kvantitativt tyder de flesta studier på att den största delen av utbildningen tillfaller individen själv och inte samhället i stort. Det skulle därför tala för en delvis, men inte helt, statligt subventionerad högre utbildning.

Det andra skälet är att en privat finansierad högre utbildning försvårar tillträde för begåvade men mindre bemedlade personer på bekostnad av mindre begåvade, men mer bemedlade individer. Det skulle i så fall leda till en hög grad av social snedrekrytering, vilket inte enbart är ett problem ur rättvisesynpunkt utan även ur ett effektivitetshänseende, eftersom de högutbildade individerna inte blir de mest lämpade. Det är uppenbart att den offentligt finansierade utbildningen möjliggör tillträde för många individer med svag socioekonomisk bakgrund som utan offentlig finansiering hade avstått - eller inte haft finansiell möjlighet till - en högre utbildning. Samtidigt är det slående hur den sociala snedrekryteringen bitit sig fast, trots decennier av avgiftsfri utbildning och relativt generösa studiemedel. En uppenbar bidragande orsak är att inte enbart lågbemedlade individer attraheras av den offentliga finansieringen, utan även högbemedlade personer som vid privat finansiering hade avstått från högre utbildning.

En avgiftsfri högre utbildning leder således, allt annat lika, till fler individer i högre utbildning, men hur den sociala snedrekryteringen påverkas är mer oklar. En färsk rapport från Långtidsutredningen visar på att det svenska studiemedelssystemet fungerat svagt när det gäller att minska den sociala snedrekryteringen. Författarna menar att insatser för att bryta denna är långt mer verkningsfulla i tidigare skeden i utbildningssystemet. Denna slutsats bekräftas av många amerikanska studier som visar på att statlig intervention i hem med svag studietradition kan ge väldigt starka positiva effekter och betala sig mångdubbelt i form av bättre arbetsmarknadsutfall i framtiden för individerna i fråga, utöver sociala faktorer såsom minskad utslagning och risk att hamna i brottslighet etc. Svenska studier visar vidare att för individer med samma betyg, så väljer personer från socioekonomiskt svaga hemmiljöer att söka sig till en högre utbildning i mindre utsträckning än de från socioekonomiskt starka hemmiljöer.

Mycket talar följaktligen för att en offentligt finansierad högre utbildning till viss del är regressiv, i meningen att den omfördelar medel via skattesystemet från låg- till höginkomstfamiljer och att de individer som gynnas av den avgiftsfria utbildningen även är de som i kraft av sin högre utbildningsnivå får mer välbetalda jobb efter avslutade studier. ”Skill begets skill – motivation begets motivation.” Med tidigare intervention kanske det går att både minska den sociala snedrekryteringen, jämna ut livschanser och öka begåvningen hos kohorterna som väljer en högre utbildning? Så hur göra? Kanske kan ett omvandlande av dagens bidragsdel till en lånedel – och därmed göra individer återbetalningsskyldiga till hela studiemedlet – och en överföring av de frigjorda resurserna till studiemotiverande verksamhet i grundskolor i socialt utsatta områden vara ett första steg i denna strävan?

Varför studiemedel?

Kajsa Borgnäs, ordförande för S-studenter

I grunden finns jämlikheten. Det vill säga den föreställning om det goda samhället som utgår från principen om att alla lika rätt, inte bara till det basala, utan också till livets goda. Och den uppfattning att samhället (dvs. vi) inte bara har möjlighet utan också ansvar att skapa ökad jämlikhet där vi kan.

Därefter finns det faktum att det samhälle vi byggt upp fördelar livets goda ojämnt mellan människor. Att alla människor i praktiken, om ändå i teorin, inte alla har rätt och möjlighet till livets goda.

Och sedan tre påståenden. För det första: förutom det välbefinnande som kommer av att plötsligt upptäcka sig förstå något av det man är intresserad av eller det samhälle man lever i, så ger utbildning en människa möjlighet att nå detta livets goda, även om man från början inte har tillgång till det på samma sätt som lyckligare lottade. Därför, i det samhälle som vi har byggt, där det lönar sig ekonomiskt och socialt att utbilda sig, där är en ojämn fördelning av utbildning ofrånkomligen förbundet med ekonomisk och social ojämlighet. Det hänger, som man säger, ihop.

För det andra: det är inte nödvändigtvis så att den som tjänar mest på att många människor utbildar sig är jag själv, dvs. individen. Beroende på hur man tänker kan det lika gärna vara så att det är samhället (dvs. vi) som tjänar mest på det. Högre produktivitet ger mer och bättre arbete till arbetsgivaren per krona. Det högre välbefinnande som följer av mer makt över sin livssituation ger förutsättningar för ett samhälle av mer välmående individer, både ekonomiskt och socialt – vilket ger klirr i statskassan. Just för att utbildning är en investering i samhället (dvs. oss) borde vi vara med och betala mer av vad det kostar att utbilda sig så att ”jag” inte behöver bli fattig på min ambition att vara med och förädla samhället, alternativt att ”jag” som är fattig ska kunna vara med och bidra till välförbättringen.

För det tredje: eftersom marknadens hela idé handlar om att skapa ojämlikheter för att sedan göra vinst på dem, och eftersom ojämlikheter inte borde ha något med utbildningssystemet att göra (då det har med nästan allt annat i samhället att göra), så borde utbildningssystemet därför ha så lite med marknaden som möjligt att göra. Så vad göra?

Man ska inte bygga ett samhälle som slår knut på sig själv. Man bör forma ett samhälle så att det går framåt. Det är här studiemedlet kommer in i bilden.

Vill man öka jämlikheten i ett samhälle och se till att de som verkligen behöver utbildningen också får tillgång till den, och man vet det vi vet, nämligen att välutbildade tjänar mer och att de rika utbildar sig i högre grad än fattiga, så måste man göra utbildningen så oberoende av ekonomi som möjligt. Vid sidan av ett stort antal utbildningsplatser, många olika antagningsformer som öppnar upp antagningen för dem som vill och kan studera och högkvalitativ utbildning överallt, så är studiefinansieringen det viktigaste verktyget för att möjliggöra studier även för människor för vilka studier är allt annat än självklart. En stor del av befolkningen kommer att studera oavsett villkor. En större del av befolkningen är beroende av hur möjligheterna till studier ser ut. Dessutom – ju mindre privatekonomisk insats under studietiden, desto lägre krav på privatekonomisk kompensation efteråt (i form av högre lön för akademiker bl.a.).

Man ska inte forma ett utbildningssystem efter den som redan vet hur livet kommer att se ut, sade en socialdemokratisk kändis. Utan efter den som inte vet det.

Studiebidraget fyller därmed samma funktion som max-taxan i förskolan och det höjda taket i a-kassan. Det gör välfärdsstaten relevant för fler. Höjt studiemedel är en självklar jämlikhetsreform. Dessutom är studiemedlet en av de politiska frågor där egenintresset så vackert sammanfaller med allmänintresset. För den som önskar sig jämlikhet, alltså. Gör man inte det får man kräva lägre studiemedel. Men den studentpolitikern har jag ännu inte mött.

Marknadsekonomiska studiemedel

Petrus Boström, förbundsordförande för Fria Moderata Studentförbundet

”Vårt huvudargument är att det är oklokt av ett land att inte tillgodogöra sig den betalningsförmåga som –uppenbarligen finns.” Orden tillhör Lars Leijonborg, och uttalades under sommaren i samband med att Sverige valde att införa avgifter för utomunionska studenter, om adjektivet tillåts. Förslaget var då på intet sätt nytt och exempelvis utgjorde Thomas Östros språkrör för den socialdemokratiska pragmatismen när han 2004 propagerade för samma politik. Invändningarna från SFS:s ordförande Elin Rosenberg lät vid Leijonborgs tillkännagivande naturligtvis inte vänta på sig. Den självpåtagna uttolkaren av svenska studenters intressen lät meddela att det var ”...sorgligt att regeringen så lättvindigt ruckar på principen om att utbildning är en rättighet och inte en handelsvara”.

Att socialdemokraterna gärna sätter statsfinanser före principfasthet var naturligtvis ingen nyhet för den ärrade betraktaren. Problemet är dock att allianspartiernas utbildningspolitik delvis har anammat samma statekonomiska synsätt och därför inskränker frågan till att endast beröra utländska studenter. Utbildning för svenskfödda klassas istället som en rättighet eftersom det är så de marknadsfientliga menar att kvalitet och mångfald garanteras. Rättighet endast för somliga, naturligtvis. Övriga krävs på pengar. Frågan är dock exakt hur gratis de infödda studenternas rättighet verkligen är. Den som inte är alltför insatt i ekonomins värld tenderar att inte heller förstå kostnadskalkylen för den enskilda studenten. Efter att hyran, maten, skollitteraturen och det sociala livets räkningar har betalats tillkommer ytterligare en kostnad, dold eftersom ingen banktransaktion finns som bekräftar den: alternativkostnaden. Istället för att jobba lägger exempelvis jag som läkarstudent sex år av mitt liv på att läsa medicin. Om jag istället hade lagt ner mina 50 arbetstimmar medicinstudier på att arbeta hade jag på samma tid kunnat tjäna 20 000 per månad x 12 månader x 6 år = ungefär 1 500 000 kronor. Med en så hög prislapp på min utbildning känns det något beklämmande att kalla den gratis.

Motståndarna mot en marknadsekonomisk finansiering av såväl universitetsväsende som enskilda studenter talar ofta om orättvisor och får det att låta som om endast högadliga ynglingar har möjlighet att studera. Detta synsätt avslöjar ytterst lite om hur marknadsekonomin de facto fungerar. Dagens planekonomi kommer rimligen inte att ersättas av ett enda system, vilket är den stora tankefälla som de enfaldigt ensidiga av tautologiska skäl faller i. Marknadsekonomi är nämligen till skillnad från planekonomi en parallell mångfald. Att bankväsendet ersätter CSN, stipendiesystem växer fram, föräldrar sparar till barnens fortbildning, företag sponsrar utbildningar och studenter fixar extrajobb är bara några exempel på vad som skulle kunna ersätta det nu allenarådande systemet. Och då har jag av förklarliga skäl inte nämnt alla de finansieringsmodeller som jag personligen inte känner till. Denna okunskap om framtiden hör nämligen marknaden till. Vore världen så enkelt beskaffad att centralbyråkraterna i förväg kunde förutse alla dess rörelser skulle Hayek haft fel och kommunism ännu vara på modet. Entreprenörerna förändrar världen på sätt som bokstavligen talat ingen tidigare kunnat ana.

Det är fullt möjligt att de finansieringssystem som omnämns ovan inte ger fullständig jämlikhet i utfall. När exempelvis den kapitalistiska banken står som långivare istället för det marknadsfrånvända CSN kommer möjligen en juristutbildning anses säkrare än en hopplockad antropologexamen och räntan följa därefter. Det är naturligtvis inte ett problem utan en fördel. Att som arbetsmarknadsteknisk åtgärd ge incitament för studenter att planlöst ströplugga är bra varken för land eller individ. Den marknadsekonomiska studiefinansieringen för således det goda med sig att den inte bara ersätter nuvarande system med ett mer effektivt dito; därtill kommer att den förmår lösa problem som inte ens ingår i det nuvarande paradigmet begreppsvärld.

Är studenternas ekonomi viktig bara i opposition?

Eva Westerberg, ordförande för Saco Studentråd

Självklart ställer det knappa studiemedlet till problem för en hel del studenter. När man inte har råd med tandläkare eller medicin vid sjukdom, som bland annat Nordea lyfte fram i en nyligen utgiven rapport, uppstår förstås olyckliga situationer. I Saco Studentråds egna rapport Utbildning straffbart? från i somras skriver vi också om hur det låga studiemedlet riskerar att påverka studieresultaten, eller möjligheten att studera helt och hållet. Hälften av studenterna avstår från att köpa kurslitteratur och var fjärde student har övervägt att sluta studera, på grund av ekonomiska svårigheter. Var femte student är enligt Socialstyrelsen fattig, en siffra som stigit från var sjunde 1991.

Allianspartiernas skuggbudgetar då socialdemokraterna satt i regeringsställning innebar alltid en satsning på studiemedlet. Man var ute i media och pratade om vikten av att bygga upp en kunskapsnation av världsklass, och att studiemedelnivån var en viktig del av detta. Det är de som är bäst lämpade som ska studera, och den kompetensen sitter inte i plånboken. Studenterna ska kunna ha ett drägligt liv utan att exkludera de studenter vars föräldrar inte har råd att skjuta till några extra tusenlappar i månaden. Studenter är dessutom vuxna människor som precis som alla andra vill vara självständiga. Var tredje student är över 30 år, såklart att man inte vill vara beroende av mamma längre då. Från socialdemokraterna hördes inget förrän 2006, precis innan valet. Då skulle det sockras och äntligen fick studenterna en liten bit av kakan, det vill säga 300 kronor mer i månaden.

Bland allianspartierna lovade 3 av 4 i valrörelsen att studenternas ekonomi skulle förbättras genom studiemedlet. Nu är det politisk halvtid och fortfarande har inget skett. Budgetar har kommit och gått, men inget studiemedel har höjts. Socialdemokraterna har däremot vaknat till liv, och driver hårt frågan om en studiemedelshöjning. Till och med LO-basen Wanja Lundby-Wedin driver ett höjt studiemedel. Börjar vi ana ett mönster? Varför bryr man sig bara om att satsa på en kunskapsnation i form av den framtida arbetskraften när man är i opposition?

Okej, just nu sitter det faktiskt en studiesocial utredning och tittar över studenternas trygghetssystem och ekonomi. Utredningen är parlamentarisk och kommer förhoppningsvis leda till en bred uppgörelse som alla kan känna sig nöjda med. I höstbudgeten kom det dock fram att en större socialförsäkringsutredning är i antågande, en där bland annat a-kassans eventuella inlemmande i de befintliga eller nya socialförsäkringssystemen ska utredas. Självklart måste socialförsäkringsutredningen ta hänsyn till resultaten från den studiesociala utredningen. Men hur kommer detta gå till? Kommer det här betyda att vi i väntan på att den studiesociala utredningen blir färdig behöver vänta till... 2010? Minst? En hel mandatperiod där det enda studenterna fått göra är att stå i kö och avvakta. Hur mycket jag än välkomnar en total översyn av den studiesociala situationen för landets studenter så tycker jag inte att det är okej att man negligerar de studenter som studerar nu.

Det finns ett antal åtgärder att göra, och det snarast. Höj studiemedelsbeloppet ordentligt. Knyt studiemedlet till ett särskilt studentindex som tar hänsyn till de priser som påverkar studenter, som boendekostnaderna till exempel. Studiemedlet skulle på det sättet inte kunna urholkas på samma sätt som idag. Om man inte skapar ett särskilt studentindex borde studiemedlet knytas till inkomstbasbeloppet istället för prisbasbeloppet. Studiemedlet skulle därmed följa den generella löneutvecklingen i samhället. Den studiesociala utredningen bör också utreda studiemedlets totalbelopp och precisera vilka utgifter som studiemedlet förväntas täcka, och uppskatta utgifternas storlek. Målet ska givetvis vara ett studiemedelssystem som tillförsäkrar studenterna en godtagbar ekonomisk standard. Det finns idag inga schablonberäkningar från statens sida på vad studiemedlet förväntas räcka till. Det totalbelopp som valts förefaller snarast taget ur luften. Ett grepp som fungerar väldigt dåligt.

Att satsa på studenterna är att satsa på framtiden. Vi ser dagligen varningar för en stundande lågkonjunktur med ökad arbetslöshet. Låt inte dagens studenter bli en förlorad generation vars kompetens riskerar att slösas bort. Kan dagens alliansregering bli den första att inse detta i regeringsställning?

www.liberalastudenter.se